

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

XXVIII

NeŖir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail. E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER

Misafir Editörler

Hatice AYNUR - Mehmet KALPAKLI

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXVIII

Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŖOĐLU'na

ARMAĐAN - IV

İstanbul - 2006

YAHYA BEY'İN KASİDELERİNDEKİ TARİHİ GERÇEKLER

İ. Güven KAYA*

Her sanatçı, hangi çağda ya da ortamda olursa olsun yaşadığı çevrenin ürünüdür. Hangi dönem olursa olsun, hiçbir sanatçı yoktur ki yaşadığı toplumun dışında kalsın ve yaratıcılığına yaşadığı ortamdan ve çağından birşeyler katmamış olsun. Alain, "Sanat, insanın doğaya eklediği bir şeydir" der. Çünkü, yaratma çabası ve yaratıcılık dediğimiz toplumsal, doğasal ve humain eylem, aslında doğadan aldıklarını kendi potasında yeniden biçimlendirirken estetik planda ona yeni ve orijinal birleşimler katar. Böylece yaratılan şeylerin tekrardan ve taklitten uzak olmalarının kökeninde de bu gerçek yatar.

Divan şiirine dünden bugüne yapılan tüm eleştiriler de bu iki noktada toplanmıştır: "Taklit"tir ve "tekrar edebiyatı"dır. Uzaktan bakıldığı zaman gerek biçim ve gerekse içerik olarak kuralları önceden saptanmış olan bir edebiyat için bu yargılar bir bakıma doğru gibi görülebilir. Hangi yönünden yaklaşırsak yaklaşalım sonuç olarak bir ümmet dönemi edebiyatıdır. Şair, ister dini ve tasavvufi bir yaratıcılığın ardından koşsun, ister din dışı konulara yönelsin, ilhamı hep bu kültürün kontrolü altındadır. Daha doğrusu "sarayın ve sarayın merkezinde oturan ve Tanrının gölgesi olan -halife- padişahın kontrolü altındadır." Nasıl Olimpos'da Zeus, her şeyin tek egemeniyse, yeryüzünde de hükümdar, her şeyin tek egemenidir. "Her şey onun çevresinde döner, hatta aşk bile onun etrafındadır: Tek sevgili odur, çevresindeki herkes onun aşığıdır, ve her aşık ise ötekisi için birer rakiptir. Herkes, tek sevgili olan padişaha yakın olmak (hatta onun ayağının toprağı olmak) için bir yarış içindedir." Tanpınar, divan şiirinin eleştirisini yaparken, bu konuya böyle yaklaşır ve devam eder:

* Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

"Bu saray istiaresinin yanı başında eski cemiyette insanın iç ni-zamını yapan din ve bilhassa şiirde o kadar tesiri olan tasavvuf vardır. Tasavvuf sadece eski şiire kendi sembolik lügatini ve mânâ âlemini ilâve etmemiş, bu hayâl sistemini de benimseyerek kendi müteal'ine çıkartmış, sırrı ancak vâkıflarınca bilinen, neş'esini hakkıyla onların idrak edebileceği bir ucu sonsuza dayanan bir dil haline gelmiştir. Böylece sevgiliye ait çizgiler onunla hükümdar tipinin yeryüzünde sadece bir aksi olduğu Allaha kadar çıkar. Bu çifte prestijin eski şiirin lirizmine her türlü dil davasının üstünde kesinlik ve derinlik kattığı muhakkaktır."¹

Aynı kulvarın koşucuları olmalarına karşın bir Fuzûlî'nin bir Bâkî'den ya da bir Nefî'nin bir Nedîm'den farklı oluşu ne yalnızca üslup meselesi ne de farklı coğrafyalarda ya da yüzyıllarda yaşamış olmalarıdır. Asıl gerçek olan şey, tavırlarıdır; evreni kavrayışta ve yeniden biçimlendirmedeki tavırlarıdır. İşte bu tavidir ki bir şairi, ötekinden farklı kılmıştır. Bu yazımızda kasidelerinde yer verdiği tarihsel gerçeklerle ele alacağımız Taşlıcalı Yahya Bey'in, bir Divan şairi olarak paradoksal yanı da bu tavidir.

Yahya Bey, XVI. yüzyılın önde gelen Divan şairlerinden olup Arnavut-ların Dukagin soyundandır. Bundan dolayı kendisine Dukaginzade Yahya Bey de denilir. Taşlıcalı denilmesinin nedeni de Muallim Naci, "Esâme"sinde onun için bu terimi kullanmış olmasındandır. Devşirme olarak Acemi Oğlanlar Ocağı'na girmiştir. Bu yıllarda sanatla uğraştığı biliniyor. Yavuz Sultan Selim döneminde Çaldıran ve Mısır seferlerine, Kanûni döneminde Viyana ve I. İrakeyn seferlerine katılmıştır. Askerliğinin yanısıra iyi bir şair olan Yahya bey, dönemin ileri gelenlerine sunduğu kasidelerle dikkati çekmiş, çeşitli tevli-yetlerin sahibi olmuştur. Ancak Şehzade Müstafa'nın katlinde parmağı olduğu gerekçesi ile eleştirdiği eski dostu olan sadrazam Rüstem Paşa'nın gazabına uğramış, ölümden kılpayı kurtularak Zvornik yakınlarındaki Löznicâ ya sürülmüştür. Yaşamının son dönemleri burada geçmiştir.²

Yahya Beyin bir divanı ve 5 mesnevisini bir araya topladığı (*Yusuf ve Züleyha*, *Şâh ü Gedâ*, *Gencîne-i Râz*, *Kitâb-ı Usûl*, *Gülşen-i Envâr*) Hamsesi vardır.

1 Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul, 1956), XXIII.

2 Mehmet Çavuşoğlu, "Yahya Bey," *İslam Ansiklopedisi*, C.13, S.343-347

Mehmet Çavuşoğlu'nun tesbitlerine göre Divandaki şiirlerin dağılımı; Bir Dîbâce, 34 kaside, 515 gazel, 5 terci-i bend, 4 terki-i bend, 5 muâşşer, 3 müseddes, 3 muhammes, 25 rubai; mukatta bölümünde toplam 20 kıt'a şeklindedir.

Şairinin, bizim asil üzerinde duracağımız şiirleri kasideleridir. Yahya Bey'in kasidelerden biri na't'tır. 16 tanesi Kanuni Sultan Süleyman'a yazılmıştır. Bu bakımdan çağına göre Kanuni için en çok kaside yazan şairlerden biri sayılabilir. Öteki kasideleri, sırası ile biri Yavuz Sultan Selim'e, 2 tanesi sadrazam İbrahim Paşaya, biri Kemalpaşazade'ye, biri Fenarizade Mühyiddin Çelebiye, biri Ebüssud Efendiye, 3 tanesi Rüstem Paşaya, biri Üryanî Mehmed Dedeye, biri İskender Çelebiye, biri Semiz Ali Paşaya, biri Kızılakmedî Mustafa Paşaya, biri Arslan Paşaya, biri Güzelce Kasım Paşaya yazılmıştır. 2 kaside ise herhangi bir kimseye takdim edilmemiştir. Bütün bu çabalar, şairin kaside türüne verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir.

Na't dışında, Yahya Bey'in, 6 kasidesinde konu, bütün olarak felsefi ve toplumsal niteliklidir. Kasidelerden ikisi Süleymaniye Camii'nin inşası için yazılmıştır. Öteki kasideler, geleneğe uyularak dönem ileri gelenlerine yönelik övgüleri içerir.

Yahya Bey'in kasidelerinde göze çarpan paradoksal yani, "nesib-giriş" bölümlerinin geleneksel kaside yapısına göre daha uzun tutulmuş olmasıdır. Bütün kasideleri için olmasa bile şairin genel eğilimi böyledir. Yine nesib bölümlerinde, bu şekle yönelik farklılığın yanında, kimi tasvirlerindeki orijinallikler, özellikle de soyut-somut zıtlığını pek çok yerde başarılı bir dengede kullanışı, konu farklılığına büyük bir tutuzluk göstermiş olması onu, çağdaşlarından ayıran başlıca gözle görülür özellikleridir.

Yahya Bey'in kasidelerindeki tarihsel gerçekleri irdelerken, bunu, günümüz "gerçekçi estetiği" açısından mütala etmeyeceğimizi öncelikle bilmeliyiz. Ele aldığımız şiir, bir kasidedir ve bir geleneğin ürünüdür. Sonuç olarak, tarih, şiirlerde malkeme olarak kullanılan birkaç ayrıntıdan biridir. Ayrıntıdır diyoruz, çünkü şairin amacı bir övgü şiiri olan kaside kaleme almaktır ve elbette tarih yazmak değildir.

Yahya Beyin, kasidelerinde yerverdiği tarihsel malzemeler iki grupta toplanabilir:

1. Savaşlar,

2. Yahya Bey'in tanık olduğu kimi siyasal ve sosyal gelişmeler.

Aslında savaşlar da bir bakıma, Yahya Bey'in tanık olduğu olaylardır. Çünkü çoğuna bizzat kendisi de katılmıştır. Yahya Bey'in kasidelerinde anlattığı savaşlar da iki grupta toplanır: Bunlardan biri I. ve II. İrakeyn savaşları, ikincisi ise Avusturya ve Macaristan savaşlarıdır. Bu savaşlardaki tarihi ayrıntılara geçmeden önce Yahya Bey'in Kanuni'ye takdim ettiği 44 beyitlik bir kasidesinin nesib bölümüne bakmakta yarar görüyoruz. Aşağıda aldığımız bir kaç beyitlik örnekte de görüldüğü gibi bahar mevsimi ile savaş manzarası birlikte anlatılmıştır:

*Gazāya gitmege şāh-ı cihān gūyā
Çemende 'asker-i ezhāra oldı serv livā*

*İrişdi 'ālet-i harb ile pehlevān-ı bahār
Benefşe gürz-i girāndur siper gül-i hamrā*

*Kuşandı tığini süsen du'ā-yı seyf olup
Bile çalışmağa gāziler ile rüz-ı gāzā*

(S.58)

Aslında bu ortak anlatış boşuna değildir, bir geleneğin dile getirilişidir. Bilindiği gibi Osmanlı ordusu sefere baharla birlikte çıkardı. İran'a ya da Avrupa'ya yapılan tüm seferlerin bahar mevsiminde olmasına özen göstermişlerdir. Şiirin devamında,

*Şeh-i cihān u memālik-sitān Süleymān Hān
Ki kılınuñ kılıdur Husrev ü Cem ü Dārā*

(S.59)

beyiti ile birlikte medhiye bölümüne geçildiğinde, bu bölümde padişah başta olmak üzere tüm ordunun, techizatıyla, araç ve gereçleriyle birlikte savaş meydanında canlı olarak tasvir edildiğini görürüz. Örneğin,

*Atuñ öñince alayıñda filler yürisün
Şeher yiliniñ öniñce niteki ebr-i semā*

(S.60)

beyitinde orduda fillerin de kullanıldığını belirtirken sonraki beyitlerde ise askerlerin, giyim ve donanımları şöyle anlatılıyor:

*Sipâhiler benek altunlu câmeler geyüben
Mehâbet ile olurlar peleng-i küh-i vegâ*

*Gören dilârleriün miğfer-i mücellâsın
Güneş şanur ser-i küh üzre kim ola peydâ*

*Nazar âdince şüküh-ı gürüh-ı leşkere
Hammâme gibi düşer yire döne döne hüümâ*

*Gazâda esb-i şabâ sür'atüñle irişecek
Bulut gibi kaçuban tağlara düşer a'dâ* (S. 60)

Askerlerin "güvercinler gibi düşüp" şehit olmalarına ve düşmanın "bulut gibi kaçmasına" yönelik canlı tasvirler rasgele söylenmemiştir. Nitekim kasideinin sonlarına doğru fahriye bölümünün sonunda padişahın ilgi beklediğini belirten beyitlerde,

*İñende hâr ü za'îf olduğuma kılma nazar
Egerçi hilkatüm ednâ durur sözüñ a'lâ*

*Vücüd bula idüm mihrüñ ile zerre kadar
Olurdu gün gibi yirüm sipîhr-i 'izz ü alâ* (S.61)

*Sipâhî bendeleriñde niçe kemâl ehli
Revâ mı genc-i nihân gibi ola nâ-peydâ* (S. 62)

şair, yaşlandığını ve güçten düştüğünü anlatırken, geçmişte sipahi olarak bizzat bu savaflara katıldığını da îmâ etmektedir. Kanuni'ye sunulan bir başka kasideinin nesib bölümü de yine aynı özelliktedir. Nitekim, daha ilk beyitde,

*Alıcı şâhine beñzer Âl-i 'Osman beyleri
Dest-i kudret şalsa bir iklîme alur ol yeri* (S.45)

Osmanlı beylerinin ve askerlerinin medhi yapılır. Şair, bölümün devamında kasideyi kaleme alma nedeninden söz ederken, sözkonusu İrakeyn seferinin, hangi sefer olduğu konusunda da ip uçları verir. Nitekim,

Gıdî-ñî-nâr-ı cehennem kimse bilmez kâdadur şububio şububiyed
Râfîzî cumhârî görince bu rûz-ı mahşeri şanob ev mityig (S.45)

beyiti bunlardan biridir. Yine şîirin devamında,

Şarâñu itdi kızılbaşuñ gözine 'âlemi
Âl-i 'Osmân sebze-zârınuñ o verd-i ahmeri (45)

Âşiyân-ı zâg-i a dâ idi niçe kal'alar
Aldı gâzi begler anı oldı şâhinler-yeri"

Şâh-ı Tebrizûñ 'aceb heşt behiştî var imiş
Niçe kerre girdi çıkdı aña voynuk kâferi (S.46)

Bilindiği gibi XVI. yüzyıl Osmanlı-İran münasebetlerindeki olumsuzluk Yavuz Sultan Selim döneminde Çaldıran savaşından sonra da düzelmemiş, Şah İsmail'in 1524 yılında otuz sekiz yaşındayken ölümünden sonra büyük oğlu Şah Tahmasb'ın tahta geçmesi ile aynı düşmanca politika yine devam etmiştir. Hatta Şah Tahmasb, işi daha da ileri götürerek Şariken ve Ferdinand'a elçiler göndererek Osmanlılar aleyhine ittifak bile oluşturmağa çalışmıştır ki Yahya Bey, özellikle alıntı yaptığımız son beyitinde bu konuya dikkat çekmektedir. Bütün bu ve buna benzer olumsuz siyasal gelişmeler sonunda ordu, İbrahim Paşa'nın komutasında 1533 yılı Eylül sonlarında İstanbul'dan hareket eder Adilcevaz, Erciş, Van ve Ahlat kaleleri alınır ve Şah Tahmasb'ın Tebriz'de olduğu duyumu üzerine oraya hareket edilir. Nitekim, bu savaşı başlatan ve bizzat yürüten İbrahim Paşa'ya takdim ettiği bir başka kasidede şu beyitlerde bu konuya değinir:

(S.12)

Fetiñ-i cümle diyâr-ı 'Arab ü mülk-i 'Irak
İrâi erbâb-ı zafer-peykerümüñ. Hürmüze çak

Râfz ile zulmet-i ilhâd; Acemden götürüp
Ola gün gibi yine 'asker-i Rümüñ yüzi ak

(S.12)

Küh-ı Ferhâd gibi tağlar aşup ebr-müşâl
Kasr-ı Şîrin gibi geçdik nice kerre biñ tāk (S.126)

Ordu, 13 Temmuz 1534 tarihinde Tebriz'e girer. Ancak Şah, daha önce Tebriz'den ayrılmış ve Horasan taraflarına kaçmıştır.

Aslında, Tebriz'e girme fikri defterdar İskender Çelebi'nin fikridir. İskender Çelebi, Yavuz Sultan Selim döneminde maliyeden yetmiş ve uzun yıllar başdefterdar olarak görev yapmıştır. Kanuni'nin de kendisine büyük itimadı vardı. I. İrakeyn seferini yürüten Sadrazam İbrahim Paşa da başlangıçta yaşlı defterdara babası gibi şefkat göstermiştir. Ancak, bu sefer sırasında ordu İstanbul'dan hareket etmeden önce Padişahın, İskender Çelebi'yi serasker kethüdası tayin etmesi ve İbrahim Paşa'ya "İskender Çelebi iş bilir ve iş görür adamdır; reyine muhalefet eyleme" diye tavsiyede bulunması Sadrazama ters gelmiş ve yaşlı defterdarla arasının soğumasına neden olmuştu. Öte yandan Sadrazamın, kimi kararlarında bu yaşlı adama danışması da işine gelmiyordu. Mesela, bu sefer sırasında Halep'te kışlayan ordu, Bağdad üzerine gidecekken, İskender Çelebi'nin tavsiyesine uyularak Azerbeycan tarafına yönelmişti. Padişah Tebriz'e geldiğinde, "Bu kadar mühim bir savaşta düşman memleketinde kalınmasının ve orduyu tehlikeye düşürmenin" sebebini sorduğunda, "İşlerin halli İskender Çelebi kulunuza verilmiştir.." deyince, zaten öteden beri adı kimi rüşvet işlerine de karışan Defterdar, Bağdat'a gelindiğinde 8 Ramazan 941/ 2 Mart 1535 günü önce görevinden azledildi, ardından da burada idam edildi.⁴

Tarihi Gelibolulu Alf'nin verdiği bilgilere bakılırsa, Defterdar öldüğünde kul defterinde altı bin iki yüz kölenin satın alınmış olduğu görülmüştür. Rivayete göre köle ve cariyeler için her sene Trabzon'dan bir gemi yükü bez gelir, bununla kölelere don gömlek yapılırmış. Sultan Süleyman, bu çocukların fevkalade eğitilmiş olduklarını görünce çoğunu saraya aldırıp eğitimlerini tamamlatmış ve sonra çeşitli görevlere atamıştır.⁵

Yahya Bey, Defterdar İskender Çelebi'ye sunduğu kasidesinin nesib bölümünde yer verdiği kıs tasfiri ile sanki onun bu acı sonunu sezmiş gibidir:

Bir maıbaıha iriğdi yolum eyledüm nazar

Ni' met yerine ħalkı sefer guşşasın yer

Güyā boğaz gemisine beñzerdi ol hemān

Dönmiş dibi yukarı kalafat için meger

(S.106)

4 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.2, S. 354

5 *Ālf, Kühü'l Aħbār*, İstanbul Üniversite Kütüphanesi Ty.5959 Yk. 38b

Mübalağanın (çoğu yerde iğrak, hatta gultüvün) bütün kaside boyunca devam ettiği beyitlerde kışın ağır koşullarının yanında bir taraftan da askerlerin yiyecek bulamamaları, devletin askerin ihtiyaçlarını karşılamadaki tutarsız davranışları ve ihmali, Tebriz'de kışı geçiren ordu için yaşam, adeta bir kabusu döner:

*Beñzerdi resmi şuyı degirmene
Âdemleri biri birinün ağızına bakar*

*Açlık çerisi tır ü kemân ile yürüdi
Bir bazlamac olaydı iderdüm aña siper*

(S. 106)

*Buğda yirine gönlümi ben neyle eyleyem
Dâne pirincdür tatalum karlu tağlar*

*Güc ile çıkdı şubha ilenc var işe
Hırsından etmegini yalıñuz yidi kamer*

*Kutlık şovuğ odun yirine bu diyârda
Ancağ hemân geyikleriniñ boynuzu biter*

*Kor giresi boğazı için çalışur müdâm
Döndi deve kuşına bu cem'iyet-i beşer*

*Açlık belâsı hazân yaprağı gibi
Kimi tokunmadın yıkılır kimi sendirer*

(S.107)

Görüldüğü gibi orijinalliği yanında ironi yüklü bu beyitler, aslında bir bakıma sosyal bir eleştiridir. Ordu, İskender Çelebi yüzünden, yalnızca çok sert geçen bir kış soğuğuyla mücadele etmemektedir, yanı sıra açlıkla da mücadele edilmektedir. Bu seferin bütün safhalarına katılan Yahya Bey'in, tasvirlerinde böylesine canlı sahneler yaratması elbetde bir tesadüf değildir. Nitekim,

*Halkun biri birine selâmi kelâmı yok
Her kişi kendü nefsine meşgûl olup gider*

(S.107)

beyiti, tamamen olaylara tanık olmuş birinin görüşlerini ve düşüncelerini açıkca yansıtırken yine,

*Et kalmadı ki kalmadı kalmalı olıcağ
Kuşlar havâda muntazır olup göz ile yer*

*Farzâ birine arpa su'âlini eylesek
Çarh-ı felek gibi yükünü yukaru yığar* (S.108)

*Bir dâne arpa yok ne yisün atlarum 'aceb
Katırlarum hele çulını torbasını yer* (S.109)

beyitleri de; sıradan, gelişi güzel söylenmiş beyitler değildir. Kasidenin "fahriye" bölümünde ise şair, yine aynı üslup içinde,

*Aç da'vîsini eylemege geldi hâşılı
Vir aña.yâ şî'âr u yâ nân u yâ sim ü zer*

*Unutma şimdi nân u nemek hakkını felek.
İhsân kıl fakîre ki biri biñe geçer* (S.109)

yiyecek bir şeyler istemektedir.

Daha sonra ordu, başında bizzat padişah olduğu halde Bağdat'a yönelir. Ancak, şiddetli geçen bir kışın sonucu eriyen karlardan oluşan sel, Şat üzerindeki köprüyü alıp götürmüştür. Bu sırada imdada Kanuni'nin vezirlerinden Güzelce Kâsım Paşa yetişir. Şat üzerine bir köprü yaptırarak askerini karşıya geçmesini sağlar.

Güzelce Kâsım Paşa, II. Bayezit döneminde saraya girmiş ve Yavuz Sultan Selim döneminde rikâb-ı hümayun ağalığı ile taşraya çıkmıştır. Yavuz'un Mısır seferi sırasında ve Merc-i Dâbık'daki başarılarından sonra Hamma'ya vali olmuş, Yavuz'un ölümüne kadar bu görevde kalmıştır. Kanuni döneminde Anadolu beylerbeyi olan Kâsım Paşa, Rodos kuşatmasına hükümdarın yanında katılmış, adanın fethini müteakip kısa bir süre için Mısır'a gönderilmiştir. Dönüşte kaptan-ı derya olan Kâsım Paşa (1526), Macaristan seferi sırasında İstanbul muhafızlığı görevinde bulunmuş, Rumeli beylerbeyliğine tayin edilerek üçüncü vezir olmuş ve bu rütbede iken Viyana kuşatmasına da katılmıştır. Bir ara üçüncü vezirlikten azledilen Kâsım Paşa, Mora

sancakbeyliğine atanmış ve üç yıl bu görevde kaldıktan sonra 1541 yılında bu görevden tekaüt olmuştur. Ölüm tarihi hakkında bilgi yoksa da 1552 yılında Mora'da henüz hayatta olduğu bilinmektedir.⁶

Yahya Bey, Güzelce Kâsım Paşa'ya yazdığı kasidesinde

*Kurda yaşda yoldaşlık idüp Hızr-âsâ
Yapdı bir köprü Şata Hazret-i Kâsım Paşa*

(201.2)

*Şât-ı Bağdâda şeref virdi bu cisir-i âlî
Kehkeşândur şanasın gökde olupdur peydâ*

(201.2)

(S.125)

beyitlerde de görüldüğü gibi onu, Şat ırmağı üzerine yaptırdığı köprü nede- niyle över. Kasidenin hemen hemen tüm beyitlerinde köprünün güzelliği ve önemi dile getirilirken şair, ilginç benzetmeler ve kıyaslamalar da yapar. Meselâ

*Nesr-i Tâ'ir gibi Şât ırmağını hoş geçürüz
Kol kanad oldu bize şanki bu cisir-i a'la*

(201.2)

*Âhîret köprüsine benzedürin anı hemân
Ki zarûri gelür uğrar âna her şah u geda*

beyitlerinde köprünün asker için de ne kadar yerinde ve önemli bir yapı oldu- ğunu dile getirirken

*Döndi Bağdâd hemân cisir ile İstanbulda
Galata seyriñ idenler geçer ânda farzâ*

(201.2)

Ak çâderler olup bize Kâgıdhâne

Seyr-i Eyyüb durur Müsi-Kâzım güyâ

(S.125)

diyerek köprüyü Galata köprüsüne benzetirken Bağdat'ta İstanbul'la karşılaştırır. Sonunda ordu Kanuni başta olmak üzere, Aralık 1534 yılında kente girer. Bu sırada Şah Tahmasb yine sahnededir ve Tebriz'e gelmiştir. Os- manlılara intisab eden kentin komutanı Olama Han kentten kaçmış ve Van ka- lesine sığınmıştır. Bunu duyan Kanuni yeniden Tebriz'e gelir. Bir süre kaldıktan sonra Halep yoluyla İstanbul'a döner.⁷

⁶ Faruk Sümer, "Kasım Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C.6, S.386-388

⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.2, (TTK), S.345-452

Görüldüğü gibi Yahya Bey'in şiirlerinde, I. İrakeyn seferinin hemen bütün bu serüvenini görmek mümkündür.

II. İrakeyn seferine gelince:

Yahya Bey'in Kanuni Sultan Süleyman'a takdim edilmiş olan toplam 43 beyitlik kasidesi farklı bir nesib bölümü ile başlar. Nitekim, daha kasidesinin ikinci beyitinde, Osmanlılara sığınan Elkas Mirza'nın İstanbul'da büyük ilgi görmesi de bu yıllardadır.⁸ Şair, o yıllarda sedaretdede bulunan Rüstem Paşa ile aynı olay nedeni ile bir kaside takdim etmiştir. Bu kaside sayesinde Rüstem Paşa ile şair arasında önemli bir dostluğun da başladığını ve Yahya Bey'in

*Râfîzî şâhını mâr eylemek için fi'l-hâl
Sürelüm atumuzu nâî'î cihândan ileri*

*Çıka geldi gözünü'nürü Acem Şâhinün
Uçdı şâhin gibi açdı berîye bâl ü perî* (S.42)

verilen ipuçlarının sonucu kasidenin, şairin de bizzat katıldığı H.954/ M.1548 yılında gerçekleşen II. İrakeyn seferi nedeniyle yazıldığını anlıyoruz. Nitekim,

*Medhî-i devr-i Süleymân-î zamân şâh-î cihân
Ki açar dest-i du'âsı ile bâb-î zâferî* (S.42)

beyiti ile başladığı "medhiye" bölümünün sonlarına doğru Kanuni için söylediği,

*Mişr sultânı Kırim hânı Kapısı kuludur
Mir-i Elkas gelüp olsa âceb mi nökeri* (S.43)

beyitdeki tarihi gerçekler de aynı yıllara rastlar. Zira Sâh Tahmasb ile araları açılan kardeşi Elkas Mirza'nın Osmanlılara sığınması, İstanbul'da büyük ilgi görmesi de bu yıllardadır.⁸ Şair, o yıllarda sedaretdede bulunan Rüstem Paşa'ya da aynı olay nedeni ile bir kaside takdim etmiştir. Bu kaside sayesinde Rüstem Paşa ile şair arasında önemli bir dostluğun da başladığını ve Yahya Bey'in

8 *İslam Asiklopedisi* "Yahya Bey" maddesi, S. 343

yıldızının göz alıcı bir biçimde parladığını söyleyebiliriz. Daha nesib bölümünün ilk beyitinde,

Vezîr-i a'zâm-ı sâhib-ı kırân-ı 'Osmânî
Ziyâfet itdi emîrâne Şâh-ı Şîrvânî (S. 98)

belirtildiği gibi kaside, daha önce Kanuni'ye takdim edilen kasidede değindiğimiz gibi 1548 yılında, Osmanlılara sığınan Elkaz Mirzâ onuruna At Meydanı'ndaki ziyafeti bizzat sadrazam Rüstem Paşa düzenler. Kaside, bu ziyafetin anlatılması ile başlar. Hemen ardından gelen beyitlerde anlatılanlar, daha çok Rüstem Paşa'nın koruyucu kimliğinin ön plana çıkmasına ve Elkaz Mirzâ'nın ise kendini güvencede hissetmesine yönelik yorumlardır:

Teselli itdi ele aldı gönli şebâzını
Garibsetmedi bir şehriyâr-ı İrânî

Türâba düşmüş iken jâle-veş o dürr-i yetim
Göke çıkardı bu gün anı mihr-i ihsânî

Nihâl-i gül gibi ol tâcdâr u serdârî
Düşürmüş idi yire rûzgâr-ı hicrânî (S.98)

Nesib bölümünün sonlarına doğru, Elkaz Mirzâ'nın kendini güvencede hissetmesi için her şey sıralandıktan sonra,

Çekildi Hazret-i Elkâs önine el-kuşşa
Neye ki tâlib ü râğıbdur âdemüñ cânî (S.99)

Öte yandan, yine "Kasîde-i der medh-i Sultân Süleymân" başlığından da anlaşılacağı gibi, Kanuni'ye takdim edilen bir başka kasidede de bu ziyafetle birlikte ziyafetin nasıl olduğu; öncesi, sonrası ve nedeni hakkında pek çok bilgi verilir. Kasidenin nesib bölümü, oldukça çarpıcı bir tasvirle başlar:

Kuruldu zînet ile sâyebânlar gûyâ
Şehâb-ı rahmet ile toldı At Meydânî (S.48)

At Meydanı ziyafet çadırları ile donatılmıştır. Ancak, henüs padişah gelmemiştir ve herkes onun gelmesini beklemektedir. Derken,

*Çalındı her yâñadan kûs-ı ħusrevâniler
Belinledi yatağundan sipihriñ arslanı*

*Neĳâre resmi o bedr-i tamâma beñzer kim
Benân ile iki şakĳ eyledi Resûl anı*

*Ne sihr iderdi 'aceb âl ile her âteş-bâz
Ķarañulukda ki 'ayân eyledi gülistâni* (S.48)

*Dilâver-i 'alevî gibi her hevâyî fişek
Şalardı Zâl-i semâvâta tîr-i bürrâni* (S.49)

Artık bütün gözler, At Meydanı'nda göz alıcı bir biçimde sıralanmış ziyafet sofralarında:

*Ziyâfet için olan dânesine yetmeyüben
Dükendi ĳaldı tehî nüñ sipihriñ enbâni*

*Tabaĳda zerde idi şanasın ki bedr-i tamâm
Hilâle beñzer idi her dilim dilim nâni*

*Hilâl şanma görinen felekler ağzın açup
O bezm ni'metinüñ olmuş idi ĳayrâni* (S.48)

Bir yanda durup dinlenmeden sürekli çalınan davullar ve nakkareler eşliğinde musiki, bir yanda hokkabazlar ve canbazların eğlendirdiği halk; öte yanda sıra sıra kurulmuş çadırlarda doyasıya yenilen yemekler... Kolay değil, At Meydanı bugün önemli ve hatırı sayılır bir konuğu ağırlamaktadır. Nitekim kasidenin medhiye bölümündeki

*Kemîne çâkeri Cem bendesi niçe Rüstem
Ķapusu ĳulı Ķırım ĳanı Mışr sultâni* (S.49)

beyiti, ziyafetin hangi amaçla düzenlendiğini belirttiği gibi, önemli bir tarihe de tanıklık etmektedir.

Bir önceki kasidede değindiğimiz gibi, 1534 yılında Tebriz, 1535 yılında Bağdat alınmış olmasına karşın İran'la olan anlaşmazlıklar bitmemiştir. Osmanlılar, Bir yandan da Ferdinand'la uğraşıyorlardı. Nitekim, 1541 yılı

İlkbaharında hükümdar henüz yola çıkmadan, Ferdinand yeniden hücumla geçmiş, Budin'i geri almak istemişti. Bunun üzerine padişah üçbin kişilik yeniçeri süvari kuvveti ile önce Sokullu Mehmet Paşa'yı göndermiş, sonra da kendisi bizzat hareket etmiştir. Ferdinand, bir aydan ziyade uğraştığı halde Budin'i alamamış, ordunun geldiği haberini alınca gizlice kaçmak istemişse de muvaffak olamamış, bütün ordusu imha edilmişti. (H.948/ M.1541)⁹ Bu olayı Yahya Bey, şu beyitlerde anlatır:

*Alındı 'avni ile niçe bin kılâ'-i fireng
Yıkıldı emri ile Engürüs bünyânı*

*Elindedür Kızıl Elmayı kılsa zir ü zeber
Nite ki mülk-i Ferenduş ile Alamani*

(S.50)

Ferdinand'la uğraşılırken Şah Tahmasb yeniden sahneye çıkmış, daha önce Osmanlılara kaptırdığı bir çok yerle birlikte Tebriz'i de geri almıştı. Öte yandan Şah'ın kardeşi ve o sırada Şirvan valisi bulunan Elkas Mirzâ ise şahlığı ele geçirmek için harekete geçmişse de başaramayarak Derbend ve Kıpçak yoluyla Kefe'ye geçerek bir gemiye binip İstanbul'a gelmişti (H.954/ M.1547).¹⁰ İşte bu ziyafet, onun gelişi onuruna düzenlenmişti.

Daha sonra Elkas Mirzâ ile birlikte yeniden harekete geçen ordu üçüncü kez Tebriz'e girer. Şah Tahmasb kısırtılır sa da Nahçıvan ve Erivan üzerinden Karabağ taraflarına kaçar. Bu ayrıntıyla birlikte Yahya Bey ordunun her iki yönde de mücadele verdiğini bir beyitinde şöyle anlatmıştır:

*Birisi mağribe gitti birisi maşrıka dek
Kaçurdu Şâh-ı Kızılbaşu Karabuğdanı*

(S.50)

Daha sonra Nahçıvan ve Erivan üzerinden Karabağ'a giren ordu bu yöreleri de zabteder. Ancak Şah yine ele geçirilememiştir. Padişah Erzurum'da bulunduğu sırada Şah'ın bir elçisi, barış isteyen bir mektupla padişah'a gelir, böylece Safavilerle Osmanlılar arasında fasılalı olarak 37 yıl süren savaş H. 8

9 a.g.e., 338

10 a.g.e., 358-359

Recep 962/ M.29 Mayıs 1555 tarihinde Amasya'da yapılan antlaşma ile sona erer.¹¹

Avusturya ve Macaristan'a yapılan seferlerin ele alınışına gelince:

Yahya Bey, Kanuni Sultan Süleyman'a takdim ettiği "Livā-bayrak" redifli kasidesinde Macaristan'a doğru yürüyen ordunun övgüsünü yapar:

*Merd-i meydân-ı gazâ gibi geyüp miğfer livâ
Gâzilerle cenge toğruldur asâyı her livâ*

*Nizesinden düşmanın dil degmeye diyü meger
Gerdenine taķınur sîmîn hamâyiller livâ* (S.69)

ve

*Câme-i sebz ile tezyîn eylemiş endâmını
Altun üsküflü sehi-ķad dilbere beñzer livâ*

*Ceng içinde kaldurur güyâ şehâdet barmağın
Kâfire telkîn-i imân itmek için her livâ* (S.70)

beyitlerinde şairin askerleri nasıl övdüğünü yine yakından görüyoruz.

İbrahim Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın ikinci sadrazamıdır ve Epir'de Parga yakınlarında bir köyde doğmuştur. 6 yaşında esir edilerek Osmanlı sarayına alınmış, Kanuni'nin şehzadeliği sırasında onun hizmetinde bulunmuş, sonra onun padişahlığı döneminde, birlikte İstanbul'a gelmiş, pek çok hizmetlerde bulunmuş, Pirî Mehmet Paşa'nın azlinden sonra (13 şaban 929/27 haziran 1523) sadrazam olmuştur.¹² H.932/M.1526 yılında Macaristan üzerine yapılan seferde, Padişah önce sadrazam ve Rumeli beylerbeyi olan Paşayı gönderdi. Yahya Bey, İbrahim Paşa adına yazdığı yine "Livā" redifli bir başka kasidesinde bu sefere değinir:

*Engürüs iklimine girü havâle olmağa
Eyledi peydâ Halil-i şâh-ı nik-aķter livâ* (S.76)

11 a.g.e., 360-361

12 M. Tayyib Gökbilgin, "İbrahim Paşa," *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5/2, (MEB, Eskişehir, 1997) S. 908-915

İbrahim Paşa'nın ardından Padişah da yüz bin kişilik bir kuvvetle hareket etti. Üç aylık bir yolculuktan sonra 11 Recep 932/ 23 Nisan 1526 günü Belgrad'a ulaşıldı. Bu sırada Tuna üzerindeki Petro Varadin ve İyluk kaleleri ile Drava kenarındaki Ösek kaleleri alındı. Osmanlılar'ın, Macaristan üzerine geleceğini haber alan II.Layoş, hemen hazırlığı girişti ve Drava geçildiği sırada karşı koymak istediler, fakat Osmanlıları püskürtemediler.¹³

*Yolına geldi ammā sāye gibi pāy-māl oldı
Şavā ile Tırava ejdehāsı Tuna şu'bānı* (S.72)

Yürüyüşüne devam eden ordu, 20 Zilkade 932/29 Ağustos 1526 çarşamba günü Mohaç ovasında Macar ordusu ile karşılaştı. Yaklaşık iki saat civarında süren savaşta Macar ordusu büyük bir bozguna uğradı. Kralın cesedi ordunun dönüşünde bataklıkta bulundu ve Belgrad'a nakledilip orada gömüldü. Mohaç zaferinin ertesi günü önünden engel kalkan ordu yeniden yürüyüşe geçti ve Eylül ortalarında Budin önlerine geldi. şehrin Hıristiyan yerli halkı kaçmış, yalnızca Yahudiler kalmıştı. Yahudilerin lideri Salamon oğlu Yasef, kalenin anantlarını Kanuni'ye bizzat teslim etti ve şehir, karşı koymadan teslim oldu:

*Budinüñ şährähında Resülu'llāh ile gördüm
Yüzi ağ alnı açık pädişāh-ı Āl-i 'Oşmānı* (S.73)

Budin'in düşmesinden sonra burada on dört gün kalan ordu, dönüşte Se-ged başta olmak üzere pek çok kaleleri ele geçirdi. Osmanlı tarih vesikalarında "Yanoş Kıral" diye anılan Macar kralı Jan Zapolya, tahtuna oturtulduktan sonra (15 Kasım 1526) ordu geri döndü.

Bundan sonrasının tarihsel gelişmesi özetle şöyledir:

Ordunun dönmesi ile Yanoş Kıralla muhalif olan beyler Ferdinand'ın etrafında toplandılar ve Budin'e hücum ettiler. Onu önlemek isteyen Yanoş Kıral, Tokay'da mağlup olur ve önce eskiden voyvodalık yaptığı Erdel'e, oradan da kayın pederi Lehistan kiralına sığınır (1526) ve Kanuni'ye Jerom Laçki'yi elçi olarak gönderir. Yanoş'u himaye edeceğine söz veren Padişah, 1529 Mayıs'ında ikiyüz elli bin kişilik ordu ile gelir ve Budin'i alarak ona teslim eder. Budin'in geri alınmasından sonra ordu Estergon'u kuşatır ve ardından Viyana üzerine yürütür, şehri kuşatır (26 Eylül 1529). Ancak Ferdinand, kaleyi

savunmak üzere on altı bin kişilik bir kuvvet bırakarak kaçır. Yirmi bir gün süren muhasaraya rağmen kale alınmaz ve ordu, 14 Ekim 1529 günü 60 bin civarında esirle Budin'e geri döner. Başarısız Viyana kuşatmasından cesaret alan Ferdinand, yeniden sahneye çıkar, Osmanlılar'a ait Estergon, Vişegrad ve Vaç kalelerini aldıktan sonra Sigetvar ve Budin'e yönelir (1531). Bunu haber alan Osmanlılar, yeniden Macaristan'a sefer açar ve ordu 25 Nisan 1532'de İstanbul'dan hareket eder. Ferdinand ile Alman imparatoru Şarlken, padişaha elçiler gönderilirse de kabul edilmez. Ferdinand yine ortalarda yoktur. Bunun üzerine Osmanlı ordusu büyüklü küçüklü on beş kadar kaleyi fetheder ve Viyana yakınlarındaki Baden civarına kadar gelir.1532 yılı Kasım ayında yeniden İstanbul'a döner. Ferdinand, Macar kiralığı için bunca mücadeleye karşın başarılı olamamıştır. Alman imparatorunun tavsiyesi üzerine Osmanlılarla anlaşma yapar.

1540 yılında Yanoş Kırıl ölmüş, Ferdinand yeniden sahneye çıkar; Budin'i yeniden kuşatır. Bunu haber alan Kanuni, 1541 İlkbaharında üçüncü vezir ve Rumeli beylerbeyi Sokullu Mehmet Paşa'yı üç bin yeniçeri ile birlikte gönderir. Sonra da kendisi sefere çıkar. Budin'i almaktan umudunu kesen Ferdinand gizlice kaçır, ancak ordusu imha edilir. Ordunun İstanbul'a dönmesi üzerine Ferdinand yeniden Budin ve Peşte'yi muhasara eder. Bunun üzerine ordu 23 Nisan 1543 yılında yeniden Macaristan'a bir sefere daha çıkar. Seksen bin kişilik Ferdinand ordusu, Osmanlılar'ın geldiğini duyunca yeniden geri çekilir. Bu kez Macar kiralık merkezi Gran ve Drava üzerindeki Valpo Şikloş ve Tata gibi yerler geçici bir süre için de olsa alınır. Ertesi yıl, Budin'in kuzeyindeki Vişegrad yeniden alınır. Osmanlılarla başa çıkamayacağını anlayan Ferdinand ve Şarlken, yeniden beş yıllık bir barış antlaşması yaparlar (19 Haziran 1547). Ancak, bu sırada Osmanlı ordusu İran seferinde idi ve Erdel hadisesi, yeniden savaş nedeni olur. Sokullu komutasındaki seksen bin kişilik ordu Ferdinand'a karşı yeniden harekete geçer. İki taraf arasındaki savaş 1562 yılına kadar sürer. Ferdinand'ın Erdel üzerindeki haklarından vaz geçmesi ile yeniden sekiz yıllık bir antlaşma imzalanır.

Anlaşmadan iki yıl sonra Ferdinand ölmüş, yerine oğlu Maksimilyan geçmişti. yeni imparator, bir yandan İstanbul'a vergisini gönderirken, öte yandan Erdel beyi Sigismund ile Nemçe (Avusturya) arasında savaş sürüyordu. Bunun üzerine yeni sadrazam Sokullu Mehmet Paşa, yaşlı padişahı ikna ederek yeni bir sefere başlandı.1566 yılında Sigetvar muhasara edildi ve zorlu bir

çarpışmadan sonra alındı. Ardından Güle ve Yavna ile birçok krale de ele geçirildi. Ancak bu Kanuni'nin son seferi idi. Nitekim Sigetvar'ın alınmasının uzaması hasta ve yaşlı Padişahı oldukça rahatsız etmişti. Nitekim kale alınmadan kısa bir süre önce de (20 Sefer 974/ 6-7 Eylül 1566 cuma günü) Padişah vefat etmişti. Padişah'ın ölümü ordudan bir süre saklandı.¹⁴ Nitekim yaşlı şair de bunun farkında olmamış olmalı ki bu sonuncu zaferi şu beyitte dile getirmiştir:

*Güleniñ külini göke şavurdılar bi-avni'llâh
Siget alındı arşa aşdı tigin şâh-ı 'Osmâni* (S.73)

Böylece Yahya beyin tanık olduğu Macaristan ve Avrupa seferleri de bitmiş olur.

Yahya Bey'in tanık olduğu iki önemli tarihi olay şiiirlerinde yer almıştır. Bunlardan ilki, siyasal bir boyutu olan Şehzade Mustafa'nın, bizzat Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle katli olayıdır. Nahcıvan seferi sırasında, Konya Ereğlisi'nde bizzat Kanunî tarafından öldürtülen Şehzâde Mustafa (6 kasım 1553, günlerden cuma) için yazdığı mersiyesinde, bu katliamın sorumlusu olarak, Sadrazam Rüstem Paşa'yı göstermiştir.

Rüstem Paşa ile şair arasında daha önceye dayanan bir soğukluğun olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak, sarayda şairler arasında kıyasıya bir rekabetin hüküm sürdüğü bir dönemde, dedikoduların pek çok şeye neden olacağı da hatırdan çıkarılmamalıdır. Nitekim, Sadrazam İbrahim Paşa döneminde sarayda gözde olan şair, sadrazamın yakın dostu olan Hayalî Bey'di ve Yahya Bey kendisini kıyasıya kıskanmıştır. Hatta Kanuni'ye takdim ettiği, Elkaz Mirzâ adına verilen ziyafetin anlatıldığı kasidesinde, bizzat Padişaha,

*Baňa olaydı Hayâliye olan hürmetler
Hağ bilür sihr-i halâl eyler idüm şî'r-i teri*

*Ben şecâ'at kılıcıyam ol ışıklar pulucı
Ben savaş günü çeriyem o hemân çerde çeri* (S.44)

diyerek bu duygusunu açıkca ortaya koymuştur. Ancak, Rüstem Paşa'nın sadrazam olmasıyla birlikte her şey tersine dönmüş, Yahya Bey bu kez sarayda ve

14 a.g.e., 326-413

sohbetlerde aranan bir şair olmuştur. Nitekim Aşık Çelebi'nin anlattığına göre¹⁵ dönemin şeyhülislam Kemalpaşazâde'nin bir meclisinde Yahya Bey, Şeyhülislam için yazdığı bir kasideyi bizzat kendisi okur. Aynı mecliste dönemin önemli devlet adamı ve şairi Kazasker Kadrî Efendi, Kazasker Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi ve Defterdar İskender Çelebi ile devrin şairlerinden Galatalı Nihâlf Câfer Çelebi, Üsküplü İshak Çelebi, Hâfız Acem ve ezeli akibi Hayâlî Bey de vardır. Yahya Bey, başında borkü ve yayabaşı otağasıyla girer, kasideyi okur. Kemalpaşazâde şiiri çok beğenir, tekrar okutur. İshak Çelebi, kasidenin matla beyiti olan

*Fazl-ı Rûmda bir dânedür ol mihr-i kemâl
Mâh-rûlar yanağında nitekim dâne-i hâl* (S.78)

beyiti işaretle "Mihr lafzı dahi çesbân düşmüşdür" diyerek, "mihr" kelimesinin yerinde kullanıldığını söyler. İskender Çelebi de araya girerek Kemalpaşazâde'ye, "Belî sultânım, ism-i şerîfinüz Ahmed ve lakab-ı Ahmed Şems ve Şems mürâdif-i mihrdür" diyerek Kemalpaşazâde'nin adının Ahmed ve Şemseddin olduğunu, "şems" kelimesinin de "mihr-güneş" kelimesi ile eşanlamlı olduğunu söyler. "Mihr-i Kemâl" tamlamasında da "Kemâl" adının Şeyhülislamın dedesinin adı olması nedeniyle Kemalpaşazâde Ahmed Şemseddin" anlamının ifade edilmiş olduğunu belirtir. İskender Çelebi'nin bu yorumu pek Beğenilir. Ancak Hayâlî Bey, bu yoruma katılmaz ve henüz edebiyat çevresinde tanınmayan birinin, böyle takdir edilmesinden rahatsız olur, beyiti eleştirmeye kalkar. Böylece iki şair arasındaki rekabet de su yüzüne çıkmış olur.

Bütün bu rekabetler ve dedikodular karmaşası içinde kimi siyasal gelişmeler de Sadrazamla Şairin arasının açılmasına neden olmuş olmalıdır. Sadrazamın politik kurnazlığına karşılık şairce bir dürüstlüğün birlikteliği ne kadar devam edebilir ki. Nitekim, Şehzade Mustafa'nın katli, olayın tuzu biberi olur:

Kanuni'nin, en büyük oğlu Mustafa başta olmak üzere Selim, Bayezid ve Cihangir adında dört oğlu vardı. Yaşlı Padişah'ın ölümünden sonra tahtın sahibi, Manisa sancakbeyi olan Şehzade Mustafa görülüyordu. Ancak Hürrem

15 Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-su'arâ*, G.W. Meredith Owens tıpkıbasımı, (London, 1971); Mehmet Çavuşoğlu, *Yahya Bey ve Divanından Örnekler* (Ankara, Kültür Bakanlığı, Haziran 1983). S.8-9

Sultan, oğlu Bayezid'i hükümdar yapmak istiyordu. Bu amaç için de Rüstem Paşa'yı kullanıyordu. Bir hile ile Şehzade Karaman'da boğularak öldürülünce, herkes gibi olaya çok üzülen Yahya Bey de, çok sevdiği şehzade için bir mersiye yazar.

*Meded meded bu cihânun yıkıldı bir yanı
Ecel celâlileri aldı Muştafâ Hânı* (S.165)

diye başlayan şiirinin bir yerinde

*Getürdi arkasını yire Zâl-ı devr-i zamân
Vücûdına sitem-i Rüstem ile irdi ziyân* (S.166)

diyerek Rüstem Paşayı ve Şehzadeyi boğarak öldüren Zal Mahmud'u doğrudan hedef alan ithamlarda bulunur. Askerler arasında elden ele dolaşan şiir büyük bir infial yaratınca huzursuzluk başlar. Bunun üzerine Rüstem Paşa sedaretden alınır. Bundan cesaretlenen öteki şairler de (Rahmî, Kara Fazlî, Fünûnî, Nisâyî) birer mersiye yazarlar. Aralarında padişahı itham edecek kadar ileri gidenler bile olur.¹⁶

Rüstem Paşa, olayların unutulmasından kısa bir zaman sonra yeniden sedarete gelir (1555). İlk icraatı da eski dostu Yahyâ Bey'le hesaplaşmak olur. Tarihçi Âlî, bu hesaplaşmayı, yakın dostu olan Yahyâ Beyin ağzından, onunla yaptığı bir sohbet sırasında, şöyle anlatır:

"Sene işnâ ve şemânin ve tis'amie tarihinde ki mezbûrla sohbetimiz sebķ idi. Evvelâ bu mâķûle mersiyeyi ihtiyâr şâniyen bî-baklûkle illere iş'âr neden oldu diyu şorduğumuzda bir ğarîb cevâb verdi. Berâ-yı izhâr dimeyüp bi-ţarîķı'l-ahfâ maħlaş kaydından müberrâ miyân-ı şu'arâya ilkâ niyyetinde iken ordı seyrine vardum. Mersiyemi bir nice şahşuñ elinde gördüm. Meger ki yârândan biri çaduruma gelmiş, benise ħvâb-nâķ iken müsveddemi bulup yazmış. Ân-ı vâhidde ţâlibine bezl idüp münteşir itmiş diyü bildürdi. Ammâ ba'de zamân ki Rüstem Paşa şadra geçmiş, bir ğün kendüsini ţâlib olup getürdüp vâfir itâb eylemiş. Bir pâdişâhdur, nizâm-ı 'âlem için oğlını öldürdi. Ĥuşuşâ ķatline müftilerimiz fetvâ virdi. Bundan

16 "Yahyâ Beğ," *İslam Ansiklopedisi*,

sonra sen fuzûlî bir maķûle sözler söylemen işâbet da'vâsın iden şehriyâra hata eyledün dimeñ ne haddün idi diyü şormuş. Mezbûr dañi hüsni-tedârük idüp öldürenlerle bile öldürdük, ağlayanlarla ma'an ağladuķ. Bunda hatâmuz ne idüğini bilmedük didükde, ne bileyin, ol söyledüğün mühmelâtda filândan oldu dimişsin. Ba'zı kimesnelere iftirâ itmişsin. Buna cevâb nedür, didükde, Aşılzâdümüz hata itdi demekden garaż ehli iftirâ eyledi dimegi münâsib gördüm. Bâ'is bu idi ki ol maķûle te'vilâta muķayyet oldum didüğünü bu haķire söyledi. Ya'nî ser-encâmını bu yüzden beyân eyledi..."¹⁷

Gelibolulu Âlf'ye göre otuz bin akçe ile Bosna'da Zvornik yakınlarındaki Lonnica'ya sürülen Yahya Bey, bir süre İstanbul'da kalır ve Rüstem Paşa'ya kasideler yazarak,

*Taşladılar beni mânend-i Bilâl-i Habeşî
Başuma geldiğini eyleyeyin bâri beyân* (S.94)

*Kanı ol Rüstem-i şânî gibi 'aql-ı evvel
Sâyesinde şeref ü 'adl ile âsûde cihân* (S.96)

Balkanların bu yiğit ve gözü pek adamı, onunla barışma yolları arar. Ancak, artık şairin yüzüne bütün kapılar kapanmıştır.

*Âşafâ ölülere katuban ağlamaludur
Şimdi Yahyâ kuluñuñ dirligi yok hâli yamân*

*İ'timâd eyleme düşman sözine sultânüm
Kuru bühtân ile yaşum deñize döndi hemân* (S.97)

Beyitlerine rağmen artık yapılacak bir şey de kalmamıştır.

Yahya Bey'in toplam 37 beyitlik yine Kanuni'ye yazdığı bir başka kasidesinde farklı bir sosyal olaya değinir.

Kasidenin nesib bölümünde Yahya Bey, alışılmışın dışında, sazları ve sazendeleri anlatarak söze başlar:

17 *Kühü'l-Ahbâr*, Yk. 422b-423a

*Tutuşdı âteşe sâzendeler neyistâni
Tağıldı ehl-i hevânun gürûh-ı 'isyânı* (S.38)

Ancak, nesib bölümünün devamında şairin anlatımının birden değiştiğini, çeng, rebâb, def başta olmak üzere,

*Rebâbuñ eylediler hâlini harâb ü yebâb
Kurudı câm-ı tehî gibi fâşikuñ kanı* (S.38)

*Def oldı kâse-i Mecnûn gibi iki pâre
Sifâl-i seg gibi câmuñ düürüldi devrânı* (S.39)

bütün sazların ve

*Giderdi âlet-i hengâmesini muṭribler
Olurdu 'ayn-ı 'avâma hicâb-ı zulmânî*

*Sa 'âdeti güniniñ devri döndi rakḳâşuñ
Çalındı çalıcumuñ hâke tâc-ı 'unvânı* (S.39)

beyitlerinde de görüldüğü gibi mutribberin, rakkasların ve sazandelerin kıyasıya eleştirildiği görülür. Ancak, şair bununla da yetinmez,

*Bozuldu halka-i bezm-i mey ile şohbet-i ney
Tağıtdı şâh-ı vilâyet bu dâm-ı noḳşânı* (S.39)

*Şu câm-ı bâde ki bir âteş-i cehennem idi
Yasağı eyledi anı güneş gibi fânî* (S. 40)

beyitlerinde görüldüğü gibi, içkinin ve içki meclislerinin padişah tarafından yasaklanmış olmasını da büyük bir memnuniyetle karşılar. Bunların yerine insanlar,

*Şafâ-yı kalb ile ârâm-ı cân edindiler
Sadâ-yı bülbül ile şavt-ı ehl-i Kur'ânı* (S.39)

Bu kasidenin, Kanuni'nin son dönemlerine doğru şarabı yasak ettiği ve Muharrem 969/ Eylül 1561 tarihinde İstanbul'a şarap getiren gemilerin Galata

önlerinde yakılmasını emrettiği sıralarda yazılmış olması muhtemeldir.¹⁹ Aslında Kanuni, gençliğinde yakın dostu olan ve Rum dönmesi İbrahim Paşa ile olduğu dönemlerde şaraba karşı bu kadar katı değildi. Ancak yaşlılık dönemlerinde nikris ağrılarının artması ve yaşlılığı, bu konuda daha katı bir tutum içine girmesine neden olmuştur. Yahya Bey ise dinen yasak edilmiş olan şarabın men edilmesine yönelik yasalarının yürürlüğe girmesinden son derece memnun olduğunu belirtmiştir.

- 19 Âşık Çelebi, Meşâirü'ş-şuara'sında olayı kısaca anlatırken, Bâkî'nin bu olay üzerine yazdığı bir gazeli de anar: "... Sene tis'a ve sittin ve tis'ami'e zi'l-hiccesinüñ evâhîrinde cenâb-ı ma'delet-penâh Sultân Süleymân-ı merhûm hâmr getüren gemileri İstanbul ile Ğalața ortasında yakmak emr itdüklerinde Bâkî Çelebi bu gazeli diyüp üç gazel ile dağî fakîre irsâl itmîşlerdür.

*Reh-i meyhâneyi kat' itdi tiğ-i kahrî sultânüñ
Şu gibi arasın kesdi Stanbul u Ğalațanuñ*

*Miyân-ı âb u âteş oldı cây-ı keşti-i şahbâ
Baturdı rüzgâr âyîn-i 'ıyşın bezm-i rindânüñ*

*Hilâl-âsâ fîrüzân oldı bahr-i nilgün üzre
Şafağdan dem urur âb-ı şarâb-âlüdü deryânüñ*

*Yağan âb üzre âteş şanmañuz keşti-i şahbâyı
Şu 'â-i tiğ-i kahrından tutuşdı Şeh Süleymânüñ*

*Semâ' u çeng ü nây u devr-i şâğar devleti döndi
Şefâsın süre gör ey şüfi-i sâlûs devrânüñ*

*Şarâb-ı nâbdan humlar tehî meyhâneler tenhâ
'Aceb hâlîlîgin buldı riya ehli bu meydânüñ*

*Şu meclis içre kim dâ'im tokuz peymâne devr eyler
Ne deñlü ola ey Bâkî zamñn-ı 'ıyşî insânüñ"*

Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*, G.W. Meredith Owens tıpkıbasımı, (London, 1971), S. 54a-54b

Gazel için; *Bâkî Divânı*, Haz. Sabahattin Küçük, (Ankara, TDK, 1994), S.272-273

Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 5, (İstanbul: İkra-Okusan, 1990), S. 521